

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Ралица Русева,

Институт за изследване на изкуствата – БАН

член на Научното жури по Заповед № РД 0038-300 от 17.07.2020 г.,

издадена от Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“

за дисертационния труд

на Николина Александрова Александрова

„Късносредновековната проповед: красноречие в думи и образи (Рилският дамаскин, РМ 4/10 от библиотеката на Рилския манастир, втората половина на XVII век)“

за присъждане на образователната и научна степен „доктор“

в професионално направление „Религия и теология“ - 2.4, научна специалност

„Старобългарска книжнина“

Познавам Николина Александрова от 2017 г., когато беше назначена на половин щат като уредник в Музея за християнско изкуство, Криптата на храм-паметник „Св. Александър Невски“ (филиал на Националната галерия). В работата си като музейен работник тя проявява добри комуникационни способности, успешно работи в екип от специалисти от различни професионални области, с отговорност се отнася към разнообразните музейни дейности като адекватно използва широката си обща култура. Дисертантката вече работи и като уредник в НЦИАМ при Светия синод на цял щат, като успява да съвместява работата си в два музея и завършването на дисертационния си труд. Николина Александрова е автор на текстове върху проблеми на Православието и православната култура в различни медии. Завършила е НГДЕК „Св. Константин-Кирил Философ“, където усвоява основите на класическите езици и култура. Познанията ѝ по древногръцки и старобългарски език са от изключителна полза в научното поприще, което тя е избрала, както и конкретно в нейния дисертационен труд. Притежава две висши образования – изкуствознание и богословие. Завършила е първо висше образование със степен „магистър“ в Националната художествена академия, специалност „Изкуствознание“ (2005–2011) и второ висше образование с бакалавърска степен в Богословския факултет на Софийския университет (2012–2015). На 1 юли 2016

г. е зачислена като редовен докторант в Богословския факултет и отчислена на 1 юли 2019 г. Дисертацията е предадена в срок и приета на вътрешното обсъждане в Катедра „Библеистика“.

Дисертацията включва увод, три глави и заключение в обем от 154 страници, изложение на приносите, списък на съкращенията и на цитираните ръкописи с каталожно описание на включените паметници, библиография и албум с 13 листа цветни илюстрации. За целите на дисертационния труд Николина Александрова предприе няколко научни пътувания и изследва на място сходни ръкописи в чужди библиотеки и архиви, осъществи контакти с чужди учени. Също така тя активно участва в научни форуми в България и чужбина, в които представя резултатите от изследването си върху докторската теза.

Изборът на тема на дисертационния труд сам по себе си залага приносните аспекти на изследването и показва желание за новаторски подход към един ключов книжовен паметник, който до сега не е цялостно изследван. Подходът към анализа на темата е интердисциплинарен и съчетава методология от няколко научни области и подобласти: богословие, езиковедие, филология и изкуствознание. Познанията ѝ в различни хуманитарни специалности помагат за анализирането на Рилския дамаскин от различни аспекти. Тази интердисциплинарна методология дава изключително богатство и широта на изследването, но в по-голяма част от труда не е използвана синхронно, а диахронно. Заложените в началото на дисертацията цели са постигнати и научно аргументирани в изследването.

В Първа глава „Късносредновековната проповедническа традиция» дисертантката показва задълбочени познания върху научната литература, задава методологията на изследването и очертава контекстуалната рамка, в която ще бъде изследван Рилският дамаскин (PM4/10). Тя проследява в исторически план развитието на омилетичния жанр и трансформациите, които настъпват през XVI-XVII век. Проследени са промените, които настъпват в гръцкото богословие от поствизантийския период и е анализирано е влиянието, което оказват гръцките автори от XVI век върху славянската книжнина. В широк исторически и богословски контекст е анализирано създаването и разпространението на „Съкровище“ на Дамаскин Студит.

Във втората част на първа глава дисертантката представя класификация на Дамаскините в южнославянската литература според «микро- и макротекстологични показатели» - език и съдържанието, композиционния замисъл в календарния ред на

четивата и отношенията между архаичната редакция и новобългарските дамаскини. Ръкописът, обект на изследване е ситуиран в контекста на Карловско-Кукленския и Аджарския книжовен център. В тази част е поставена и темата за отношението между слово и образ в християнската традиция. Тук бих препоръчала използването на повече съвременна научна литература, в която този теоретичен проблем е обширно анализиран. Разгледани са основните принципи в украсата на ръкописната книга, както и книжовните центрове през XVI и XVII в. по българските земи.

Втората глава е с подчертано приносен характер, тя е посветена на Рилския дамаскин като ръкописен паметник. Изследването е построено съобразно изискванията на съвременната археография. Авторката прави задълбочен палеографски и кодикологически анализ. Представени са последователно кодикологичените характеристики на ръкописа: обема и пагинацията, водните знаци, отвеждащи към втората половина на XVII в., хартията, подвързията. Подложени са на сравнително-типологичен анализ езиковите и текстологичните характеристики на Рилския дамаскин, като за целта е привлечен широк сравнителен материал. Дисертантката доказва, че „въпреки несходствата между Рилския дамаскин и аджарските писачи, в разглеждания кодекс са прокарани някои елементи, типични за аджарци, което се обяснява с работата на повече от един копист“.

Ценни и приносни са изводите, до които достига авторката за сходства в характеристиките на писмото в Рилския дамаскин и в Октоих R-64 от Загребската градска библиотека. Тя убедително доказва редица сходни белези по отношение на пагинацията, водните знаци, хартията, а също така открива еднотипни приписки в долните полета. На базата на водните знаци се уточнява датировката на Рилския дамаскин към края на XVII в. Направеният палеографски и кодикологичен анализ подкрепя атрибуцията на кодекса към Карлово-Кукленската школа, а също откроява близостта между Рилския дамаскин и октоих R – 64 не само спрямо почерка, но и по третиране на самия кодекс. Тук бих искала да подчертая, че Николина Александрова за първи път изследва Загребския Октоих и извежда по безспорен начин сходствата му с български ръкописи

Интересен е авторският анализ на графичната украса, в който се изследва не само нейната декоративна функция, но и семантичната ѝ обвързаност със съдържанието и структурата на текста.

Изцяло приносен е всеобхватният анализ на ръкописа, който се прави за първи път. За първи път текстът се публикува изцяло паралелно с гръцкия текст. Важни са изводите, до които достига дисертантката за съдържанието на Рилския дамаскин спрямо гръцкия оригинал.

Трета глава "Украсата на Рилския дамаскин в светлината на илюстрираните архаични средногорски дамаскини" съдържа изкуствоведската част от дисертацията и е съсредоточена върху миниатюрите в ръкописа. Основните ми забележки са именно към тази част от изследването. Анализът на отделните миниатюри е доста бегъл - миниатюрите са представени според реда им в ръкописа, придружени с кратко описание. Иконографията и стилът са разгледани само по отношение на сходните ръкописи, без оглед на художествения контекст и промени в църковното изкуство от този период. Не е отчетена връзката между дамаскинарската литература и църковната живопис като цяло. Не са посочени паралели от стенната живопис или иконопис, които разкриват много сходства с анализиранияте миниатюри и са показателни за художествените процеси през XVI-XVII в. В това отношение важно явление е формирането през XVI в. на изобразителен цикъл, който илюстрира Евангелските четива за неделите от Цветния триод, който се налага в българските църкви през XVI- XVII в. През този период особено важни за промените в църковното изкуство стават и графичните образци в старопечатните книги. Цитираната литература от областта на изкуствознанието е изключително ограничена, не включва много от изследванията върху православното изкуство от XVII в. на български и чужди автори.

Въпреки тези забележки, тази част от изследването има и свои приноси.

Сравнителният анализ на миниатюрите потвърждава изводите от палеографския анализ за различията и сходствата с Аджарските ръкописи и с Октоих R – 64 от Загреб. Специален акцент в анализа на миниатюрите представлява изображението на Архангел Михаил, което по синтезиран начин илюстрира Словото за архангелите. Дисертантката убедително обвързва перикопията от Херувимската песен от евхаристийния канон върху свитъка, който държи архангел Михаил със съдържанието на Словото, като съществено е извеждането на евхаристийната символика на този образ. Този анализ изразява и целите на дисертацията по отношение на изследването на връзката между слово и изображение. Важен момент е и отчитането на промяната в социологията на ктиторството. Авторката прави обобщение, че богатата украса на дамаскините се

стреми да ги доближи до високите образци на ръкописната книга с всички нейни компоненти, което говори за високата оценка на този вид сборници.

Оценка на дисертацията

Дисертацията не само отговаря на формалните изисквания за присъждане на образователна и научна степен „доктор“, но и с много ги надхвърля. Николина Александрова участва в множество научни конференции в България и чужбина и има достатъчно публикации върху темата на дисертацията. Приложени са три публикации в научни издания, които представят съществени части от труда. В дисертацията има много приноси, които обаче не са ясно изведени, не е акцентирано върху тях и потъват в общия разнороден обем на текста. Трудът, и особено неговата втора глава, имат приносен характер, въпреки че дори и накрая дисертантката много плахо е извела собствените си приноси. Авторефератът отговаря по структура и съдържание на дисертационния труд.

Считам, че дисертационният труд напълно отговаря на изискванията на ЗРАСБ и предлагам с пълна убеденост на уважаемото жури присъждането на научната и образователна степен „доктор“ на Николина Александрова.

София, 30 септември, 2020 г.

Доц. д-р Ралица Русева